कुत्स आङ्गिरसः। इन्द्रः। त्रिष्टुप्।

तत्त इन्द्रियं परमं पराचैरधारयन्त कवयः पुरेदम्।

क्षमेदमन्यद्दिव्य१न्यदस्य समी पृच्यते समनेव केतुः॥ १.१०३.०१

कवयः- क्रान्तदर्शिनः। पुरा- पुरातनकालादारभ्य। तत् इदम्- तदेतत्। परमम्- उत्तमम्। इन्द्रियम्- बलम्। पराचैः- परागमनैः। अधारयन्त- धृतवन्तः। अस्य- इन्द्रस्य। इदम्- बलम्। क्षमा अन्यत्- भूमौ एकमस्ति। दिव्यन्यत्- आकाशे अन्यदस्ति। ई- इदमिन्द्रस्योभयविधं बलम्। समनेव केतुः- सहृदयप्रज्ञे इव। सम्- सम्यक्। पृच्यते- युज्यते॥१॥

स धारयत्पृथिवीं पप्रथच्च वज्रेण हत्वा निरपः ससर्ज।

अहन्नहिमभिनद्रौहिणं व्यहन्व्यंसं मघवा शचीभिः॥ १.१०३.०२

सः- इन्द्रः। पृथिवीम्- भूमिम्। धारयत्- अधारयत्। पप्रथच्च- प्रथयति स्म च। वज्रेण- स्वायुधेन। हत्वा- मेघं जडप्रतीकं भित्वा। अपः- जीवाधारशक्तीः। निः ससर्ज- निःसारयामास। अहिम्- मनस्यप्रज्ञास्थाने बिलस्थसर्पमिव स्थितं दुःसंस्कारम्। अहन्- अहनत्। रौहिणम्- रोहन्तं वर्धमानं जडप्रतीकं पर्वतम्। अभिनत्- बिभेद। मघवा- इन्द्रः। शचीभिः- स्वप्रज्ञाभिः। व्यंसम्- वृत्रं विगतस्कन्धं कृत्वा। व्यहनत्- विशेषेणावधीत्॥२॥

स जातूभर्मा श्रद्दधान ओजः पुरो विभिन्दन्नचरद्वि दासीः।

विद्वान्वज्रिन्दस्यवे हेतिमस्यार्यं सहो वर्धया द्युम्नमिन्द्र॥ १.१०३.०३

Dr. Rangaji

सः- इन्द्रः। जातूभर्मा- जातानां भर्ता। ओजः श्रद्दधानः- आत्मबलविश्वाससहितः। दासीः पुरः- विषयभोगदास्यसंबन्धबन्धनानि। विभिन्दन्। वि- विशेषेण। अचरत्- चचार। वज्रिन्- वज्रपाणे। विद्वान्- ज्ञानी सन्। दस्यवे- स्तेनाय। हेतिम्- आयुधं क्षिप। अस्य- उपासकस्य। द्युम्नम्- ज्योतिर्मयम्। आर्यं- आर्यशीलम्। सहः- बलम्। इन्द्र- वशिन्। वर्धय॥३॥

तदूचुषे मानुषेमा युगानि कीर्तेन्यं मघवा नाम बिभ्रत्।

उपप्रयन्दस्युहत्याय वज्री यद्ध सूनुः श्रवसे नाम दधे॥ १.१०३.०४

मघवा- इन्द्रः। ऊचुषे- मन्त्रवते। कीर्तेन्यम्- कीर्तनीयम्। तत्- तम्। नाम- मन्त्रम्। बिभ्रत्- धारयन्। इमा मानुषा युगानि- मनुष्यलोककालान् प्रवर्तयति। दस्युहत्याय- स्तेनवधाय। उपप्रयन्- निर्गच्छन्। वज्री- वज्रपाणिः। सूनुः- प्रेरयिता। श्रवसे- मन्त्रश्रवणोपलक्षितानुभवाय। नाम- मन्त्रात्मकं स्वनाम। दधे- धृतवान्॥४॥

तदस्येदं पश्यता भूरि पुष्टं श्रदिन्द्रस्य धत्तन वीर्याय।

स गा अविन्दत्सो अविन्ददश्वान्स ओषधीः सो अपः स वनानि॥ १.१०३.०५

अस्य- इन्द्रस्य। तत् इदम्- तदेतत्। भूरि- प्रभूतम्। पुष्टम्- पोषणम्। पश्यत- आलोकयत। वीर्याय- प्रभावाय। इन्द्रस्य- परमेश्वरस्य। श्रत्- बहुमानम्। धत्तन- कुरुत। सः। गाः- धेनूपलक्षितचिद्रश्मीन्। अविन्दत्- अलभत। सः। अश्वान्- तुरगोपलक्षितप्राणान्। अविन्दत्। सः। ओषधीः- वीरुत्प्रभृतीः। चित्तपरिपाकधारिणीर्वृत्तीरित्याध्यात्मिके। ओषः पाकः आसु धीयते इति ओषधयः। सः। अपः- जीवाधारशक्तीः। सः। वनानि- भूमिकाः। अविन्दत्॥५॥

भूरिकर्मणे वृषभाय वृष्णे सत्यशुष्माय सुनवाम सोमम्।

Dr. Ranganji

य आ॒दृत्या॑ परिप॒न्थीव॒ शूरोऽय॑ज्वनो वि॒भज॒न्नेति॒ वेदः॑॥ १.१०३.०६

भूरिकर्मणे- प्रभूतकर्मणे। वृषभाय- श्रेष्ठाय। वृष्णे- वर्षकाय। सत्यशुष्माय- सत्यबलाय। सोमं सुनवाम- रसं निष्पादयामः। यः। आदृत्या- आदरेण। अयज्वनः- अदातुर्लोभिनः। परिपन्थीव- विघ्न इव। वेदः- ज्ञानम्। शूरः- समर्थः सन्। विभजन्- साधुभ्यो विभक्तं कुर्वन्। एति- गच्छति॥६॥

तदि॑न्द्र॒ प्रेव॑ वी॒र्यं॑ चकर्थ॒ यत्स॒सन्तं॒ वज्रे॒णाबो॑ध॒योऽहि॑म्।

अनु॑ त्वा॒ पत्नी॑र्हृषि॒तं वय॑श्च॒ विश्वे॑ दे॒वासो॑ अमद॒न्ननु॑ त्वा॥ १.१०३.०७

इन्द्र- वशिन्। यत्- येन वीर्येण। ससन्तम्- सुप्तमिव स्थितम्। अहिम्- अप्रज्ञास्थाने स्थितं संस्कारम्। वज्रेण- स्वायुधेन। अबोधयः- जागरितवान् प्रज्ञायां नीतवान्। तत्। वीर्यम्। प्रेव- प्रथितमिव। चकर्थ- अकरोः। ननु- निश्चयेन। हृषितम्- सन्तुष्टम्। त्वा- भवन्तम्। अनु। पत्नीः- त्वच्छचयः। वयश्च- त्वत्प्राणा मरुतश्च। विश्वे देवासः। अमदन्- अतुष्यन्॥७॥

शुष्णं॒ पिप्रुं॒ कुय॑वं वृ॒त्रमि॑न्द्र य॒दावधी॒र्वि पुरः॒ शम्ब॑रस्य।

तन्नौ॑ मि॒त्रो वरु॑णो मामहन्ता॒मदि॑तिः॒ सिन्धुः॑ पृथि॒वी उ॒त द्यौः॥ १.१०३.०८

शुष्णम्- जीवजलशोषकम्। पिप्रुम्- शुद्धचित्ताकाशं मलेन पूरयितारम्। कुयवम्- दुष्टसङ्घम्। यु मिश्रणामिश्रणयोः। वृत्रम्- आवरणम्। अवधीः- नाशितवान्। शम्बरस्य- मेघोपलक्षितावरणस्य। पुरः- दुर्गोपलक्षितबन्धम्। यदा। वि- विशेषेण। अवधीः- नाशितवान्। तत्- तदायुः। मित्रः- स्नेहाधिदेवता। वरुणः- प्रकृतिनियत्यधिदेवता। अदितिः- अखण्डप्रकृतिः। सिन्धुः-

Dr. Ranganji

चित्ताधारशक्तिप्रवाहः। पृथिवी- भूमिः शरीरं वा। उत- अपि च। द्यौः- नभः चित्ताकाशो वा। ममहन्ताम्- महत्त्वसंपन्नं कुर्वन्तु ॥८॥

Dr. Ranganji